

ETHIEK IN DE ZORG

VRIJHEIDSBEPERKING - 5 HANDVATTEN EN TIPS VOOR EEN ZORGVULDIGE AFWEGING

Ethische dilemma's of lastige keuzes ontstaan zodra je in je werk als begeleider niet meteen weet wat goed is om te doen. Moet je bescherming bieden door iemands vrijheid te beperken? En kun je dat uitleggen als goede zorg voor alle betrokkenen? Of moet je vanwege goede zorg of kwaliteit van leven juist iemands vrijheid niet beperken en risico's nemen? Ga eens na waar jij de grens trekt. Hoe schat je in wat goed is om te doen en hoe kun je jouw keuze verantwoorden? Deze handvatten helpen je bij het maken van een gewogen keuze.

Bekijk het dilemma Vrijheid beperken of niet? op Kennisplein Gehandicaptensector.

1. GEBRUIK HET STAPPENPLAN VOOR EEN ETHISCHE AFWEGING

Begin bij het vierstappenmodel voor een afgewogen keuze bij ethische vragen:

1. **Verkennen:** wat is er aan de hand? Welke handelingsopties zijn er en wie zijn in deze situatie de betrokkenen?
2. **Onderzoeken:** wat is de ethische vraag of het dilemma? Welke argumenten (waarden, belangen en principes) zijn hier in het spel?
3. **Afwegen:** weeg zorgvuldig af waarom je een bepaalde keuze maakt en wat mogelijke gevolgen zijn voor wie. Wat is het gevolg voor de cliënt van jouw handeling of het nalaten daarvan?
4. **Besluiten:** zoek naar de balans tussen alle (morele) betrokkenen met het oog op goede zorg.

Bron: L.L.E. Bolt e.a. *Ethiek in praktijk*, 2010

Je kunt deze stappen zelf doorlopen, maar het levert nog meer op als je dat samen met anderen doet, bijvoorbeeld in een moreel beraad.

2. VRIJHEIDSBEPERKING: KEN DE WET

Bij alle afwegingen die je maakt en beslissingen die je neemt, moet je rekening houden met de Wet zorg en dwang (Wzd) die op 1 januari 2020 ingaat. Deze wet verplicht je eerst onderzoek te doen als je nadenkt over het nemen van vrijheidsbeperkende maatregelen. Dit soort maatregelen moet je zo lang mogelijk uitstellen en alleen inzetten als het echt niet anders kan. De maatregelen moeten in verhouding staan tot het doel wat je ermee wilt bereiken. Als je dit ook op een andere manier kunt bereiken dan door vrijheidsbeperkende maatregelen, dan verdient dat de voorkeur. Dat betekent dat je moet nagaan of de knipbeurt misschien ook op een andere manier kan plaatsvinden dan Dirk en zijn vader gewend zijn. Het wikken en wegen over het wel of niet nemen van vrijheidsbeperkende maatregelen is een ethische afweging binnen de kaders van de Wzd. Lees over de samenhang tussen ethiek en recht in Wat is ethiek in de zorg?

Mensenrechten

Niet alle zorgprofessionals beseffen dat zij met de beslissingen die zij voor anderen nemen soms ingaan tegen de internationale afspraken over mensenrechten van het VN-verdrag Handicap. Hierin staat dat je respect moet hebben voor de inherente waardigheid en persoonlijke autonomie, inclusief de vrijheid zelf keuzes te maken en de onafhankelijkheid van personen. Ga hierover in gesprek met je collega's. Het helpt je je eigen opvattingen hierover aan te scherpen. Meer lezen over mensenrechten in de zorg? Kijk op de website mensenrechten.nl.

Wanneer is iemand wilsonbekwaam?

Wilsonbekwaamheid kan een reden zijn om iemand te beschermen en zijn vrijheid in te perken. Maar wanneer is iemand wilsonbekwaam? Iedereen is wilsonbekwaam, tenzij een deskundige arts vaststelt dat iemand voor een bepaalde beslissing wilsonbekwaam is. Dat geeft vaak veel discussie, ook met de familie. Belangrijk is om het gesprek aan te gaan met alle betrokkenen, dus met familie en als dat kan ook met de cliënt.

Schriftelijke wilsverklaring

Sommige mensen stellen bij voorbaat een schriftelijke wilsverklaring op voor als ze in een situatie komen waarin zij zelf niet meer kunnen beslissen over hun leven. Ze kunnen bijvoorbeeld vastleggen in welke situaties ze niet gereanimeerd willen worden. Lees hier meer over in de ethische toolkit op de website van artsenfederatie KNMG.

3. BESPREEK DE VISIE VAN DE ORGANISATIE

Vrijheidsbeperking of daarvan juist afzien, is zo'n vraagstuk waarover je als organisatie en als begeleider goed moet nadenken om de juiste afweging te maken. Er zijn allerlei morele argumenten om iets wel of niet te doen. Bestuurders en collega's kunnen er wel eens heel verschillend over denken en dat kan botsen met jouw visie. Door welke visie laat je je leiden? Voel je je gesteund of klem zitten bij jouw keuzes? Bespreek het met elkaar of je leidinggevende. Of ga er eens over in gesprek met een geestelijk verzorger, een psycholoog of een orthopedagoog.

Wat gebeurt er op verschillende niveaus in de organisatie?

Bij dit thema over vrijheidsbeperking zie je goed hoe ethische dilemma's een rol spelen op verschillende niveaus van de organisatie en hoe dit samenhangt:

- Beleid en wetgeving (macroniveau).
- Sturing door managers en organisatiebeleid (mesoniveau).
- Oplossingen zoeken op de werkvloer (microniveau).

Voorbeeld van een oplossing op microniveau

Een tienermeisje met een verstandelijke beperking wil graag alleen kunnen reizen. Dat lukt goed als zij naar haar ouders gaat. Dat is best een verre reis. Nu wil zij ook wel eens andere reisesjes maken. Bijvoorbeeld om met vriendinnen samen te gaan shoppen of naar de bioscoop te gaan. De begeleiders aarzelen: 'Gaaf dat wel goed? Stel dat er iets gebeurt, dan hebben we daar geen zicht op en worden er wel op afgerekend.' Uiteindelijk spreken de begeleiders met de familie af dat dit meisje met een gps-tracker vaker alleen of met anderen op pad mag.

4. MAAK DE JUISTE AFWEGING

Veiligheid of vrijheid?

100% veiligheid kun je niet garanderen, maar veel zorgprofessionals handelen wel vanuit dat perspectief. Cliënten worden daardoor soms beperkt in hun vrijheid en ontvangen onvrijwillige zorg, zonder dat zij iets 'misdaan' hebben. Zij krijgen bescherming die misschien goed bedoeld is, maar wel wordt opgelegd.

Wat doe je bij probleemgedrag?

Misschien voel je je als zorgprofessional genoodzaakt tot het nemen van vrijheidsbeperkende maatregelen vanwege probleemgedrag van de cliënt. Je bent bang dat je de situatie niet de baas bent. Je vreest voor mogelijke schadelijke gevolgen voor anderen of voor jezelf en beperkt daarom iemands vrijheid.

Juist dan is het belangrijk even stil te staan, je af te vragen wat de oorzaak kan zijn van het probleemgedrag en af te wegen wat de juiste aanpak is. Bespreek het vooral ook met collega's. Hoe kijken zij er tegenaan? Doe je er goed aan iemand af te zonderen van anderen en kun je later uitleggen waarom je iemands bewegingsvrijheid hebt beperkt? Ga na wat je motief is: handel je uit angst of is het volgens jou de beste aanpak vanuit het oogpunt van goede zorg?

Ethisch te verantwoorden aanpak

Stel dat een cliënt niet naast een ander wil zitten of agressief wordt door het gesmak van een buurman aan tafel. Bedenk hoe dat te verklaren is. Spelen er zaken als de (sociale) plaats in de groep, eerdere ervaringen of valt probleemgedrag te herleiden tot medische oorzaken? Door bewust te na te denken over wat er gebeurt en over de mogelijke oorzaak hoef je de oplossing niet meteen te zoeken in vrijheidsbeperkende maatregelen en is een andere aanpak misschien wel veel effectiever en bovendien ethisch te verantwoorden.

Wens van de cliënt, van de familie of van de professional?

In de driehoek van professional, cliënt en mantelzorger wil je dat alle zijden in balans zijn. Familie en vertegenwoordigers van cliënten beslissen steeds meer mee. Volg je bij het maken van een zorgvuldige afweging de wens van de cliënt, van de verwant of van jezelf als professional?

Familieleden willen vaak geen risico's nemen. Eten, drinken, hygiëne, medicatie en de deur op slot zijn onderwerpen waarbij je als professional en familie tegenover elkaar kunt komen te staan. Bekijk deze overwegingen en ga bij jezelf na hoe jij hiermee omgaat:

- Voer jij een open gesprek met de cliënt en zijn familie over omgaan met autonomie, bewegingsruimte, veiligheid en vrijheidsbeperkende maatregelen? Wat betekenen jouw keuzes voor het leven van de cliënt en zijn familie?
- Wat doe je als de vertegenwoordiging van de cliënt zeggenschap heeft, maar in jouw ogen niet genoeg rekening houdt met de wensen en behoeften van de cliënt?
- Ga jij naast je cliënt staan (*patient advocacy*) zodat je je echt inleeft in zijn perspectief of sta je tegenover de cliënt met jouw waarden en normen?
- Als iemand zelf zijn brood smeert of op het terrein fietst, mag jij dan voor die ander beslissen of geef je hem keuzevrijheid?

5. PRAAT MET COLLEGA'S OVER WAAR JE TEGENAAN LOOPT

Om van elkaar te leren en beter te leren omgaan met lastige ethische vragen, is het uitwisselen van ervaringen met collega's een aanrader. Bedenk bijvoorbeeld wat jullie antwoorden zijn op deze vragen:

- Hoeveel bewegingsruimte geef jij cliënten als het gaat om autonomie, kwaliteit van leven, veiligheid en verantwoordelijkheid?
- Stel dat het jouw dochter betreft die een verstandelijke beperking heeft, laat je haar dan alleen op pad gaan?
- Hou jij het doen en laten van cliënten in de gaten? Hoe ver ga je daarin? Maak je daarbij gebruik van toezichthoudende technologie zoals sensoren of bewegingsregistratie? Hoe verhoudt zich dat tot privacy?
- Wanneer zijn gezondheidsrisico's aanvaardbaar of moet je als professional (preventief) ingrijpen?
- Mag je er iets van zeggen als iemand te dik is? Of als een huis vies is en daardoor niet hygiënisch en gezond om in te leven?

Tip: in een zorginstelling kun je met andere zorgverleners overleggen. In de zorg aan huis ben je meer op jezelf aangewezen, maar ook in de wijk zijn er mogelijkheden iemand te raadplegen die thuis is in levensvragen en/of ethische vragen. Vraag het eens na bij collega's, de gemeente of in een sociaal wijkteam.

Handreiking Ethiek in de zorg

Op Kennisplein Gehandicaptensector vind je de handreiking [Ethiek in de zorg](#). Er staan 6 ethische dilemma's uit de dagelijkse zorgpraktijk voor je klaar met de mogelijkheid om zelf op je handelen te reflecteren. Daarnaast vind je een inleiding over 'Wat is ethiek in de zorg?' en [praktische informatie](#) met verwijzingen naar websites, kenniscentra, boeken, trainingen en tools die je verder helpen bij het omgaan met ethische vragen in de zorg.